

Білюченко Ю.М.,

*аспірант кафедри соціології та психології факультету № 6,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІРРАЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕКОНАНЬ У ПІДЛІТКІВ

Підлітковий вік вважається одним з самих складних періодів у житті людини. Провідне місце в даному віці надано стосункам з друзями, якості їх взаємодії та розвитку. Звичайно, що дана орієнтація має як позитивні, так й негативні наслідки. Позитивним, ми вважаємо, є те, що взаємини з однолітками забезпечують товариські стосунки, підтримку як в соціальному, так й в емоційному плані. З іншого боку, взаємини з однолітками можуть мати й негативне забарвлення, наприклад, навіювання та спонукання до ірраціональних та девіантних форм поведінки, які можуть мати небажані наслідки для соціального розвитку людини. Підлітки, як і дорослі, схильні до ірраціональних міркувань, що спонукає їх до хибних висновків та дій, а й також підбурює робити неправильні припущення про себе, інших людей та про ситуації в цілому. Так, дослідник ірраціональних переконань А. Ellis припускає, що хибні й ірраціональні висновки здатні призвести до переконань, котрі сприяють розвитку деструктивних емоцій й девіантній поведінці. Вчений здійснив ґрунтовні дослідження з окресленого питання й запропонував, перелік ірраціональних переконань, які він вважає джерелом багатьох емоційних та поведінкових проблем (Ellis, 1995). Дослідження Е. Kabasakal та О. Emiroğlu показали, що ірраціональні переконання можуть призвести до виникнення проблем соціальної згуртованості у підлітків [3]. З іншого боку, W. Dryden вважає, що ірраціональні переконання в міжособистісних стосунках можуть бути жорсткими, екстремальними та недоречними [2]. О. Ігумнова та А Михайлов вважають, що ірраціональні переконання у підлітків позначаються у нетерпимості, нав'язливих думках, які формуються через специфіку сімейних та соціальних стосунків [1].

Мета нашого дослідження – визначити специфіку ірраціональних переконань в осіб підліткового віку з урахуванням гендерних розбіжностей.

Вибірку склали хлопці та дівчата від 13-17 років в кількості 60 осіб. Досліджувані були розподілені на 2 групи. Першу групу складали хлопці підліткового віку, а до другої групи увійшли дівчата підліткового віку. Загальна кількість учасників кожної групи складала 30 осіб. Групи досліджуваних розподілялися за гендерною ознакою. Для досягнення поставленої мети було використано методику діагностики ірраціональних переконань А. Елліса. Даний психодіагностичний інструмент містить 50 питань, котрі формують п'ять шкал: катастрофізація, повинність щодо себе, повинність щодо інших, самооцінка і раціональність мислення, фрустраційна толерантність. Результати до 15 балів свідчать про яскраву вираженість ірраціонального переконання, котрий неодмінно призведе до стресу. Від 15 до 22 балів є показником середнього рівня наявності ірраціонального переконання та розвитку стресу. Понад 22 балів говорить про відсутність ірраціонального переконання. Математико-статистична обробка результатів здійснювалася з використанням t-критерія Стюдента для незалежних вибірок.

Результати емпіричного дослідження ірраціональних переконань підлітків представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники наявності та вираженості ірраціональних переконань у хлопців та дівчат
підліткового віку ($M \pm m$)

	Хлопці	Дівчата	t	P
Катастрофізація	13.47 ± 0.84	15.95 ± 0.85	2.08	0.05
Повинність щодо себе	17.85 ± 0.82	16.62 ± 0.83	1.05	-
Повинність щодо інших	18.00 ± 0.83	20.5 ± 0.81	2.16	0.05
Самооцінка і раціональність мислення	21.52 ± 0.85	19.0 ± 0.84	2.11	0.05
Фрустраційна толерантність	17.28 ± 0.84	17.25 ± 0.85	0.03	-

Отже, за шкалою «Катастрофізація» встановлені вірогідні відмінності між групами хлопців та дівчат підліткового віку ($p \leq 0,05$). Отримані результати свідчать про те, що дівчата більш схильні оцінювати будь-яку негативну подію як негативну. Однак діагностовані показники знаходяться в межах середнього рівня, що свідчить про імовірність розвитку у дівчат підліткового віку стресових переживань, котрі позначаються на їх самопочутті, адекватному сприйнятті ситуації та пошуку шляхів вирішення проблемного питання.

За шкалою «Повинність щодо інших» були визначені вірогідно значущі відмінності між досліджуваними групами підлітків ($p \leq 0,05$). Такими чином, дівчата більш вимогливі до інших людей, переймаються їхніми невдачами та емоційно вразливі в разі їх неуспіху. Звідси, можемо сказати, що для дівчат вкрай є важливими соціальний статус, який займає людини, авторитет серед навколишніх та репутація. Щодо хлопців, то вони меншою мірою схильні до оцінки людей за своїми критеріями, однак також воліють підтримувати зв'язок з тими, хто, на їх думку, знаходиться з ними в одному соціальному статусі.

За шкалою «Самооцінка і раціональність мислення» демонструються вірогідні відмінності у досліджуваних групах підлітків ($p \leq 0,05$). Можемо говорити, що хлопці підліткового віку схильні оцінити людину в цілому, а не на підставі одного враження чи думки, що говорить про їх здатність проаналізувати вчинки, слова інших людей та сформулювати правильне враження про людину. У зв'язку з тим, що дане ірраціональне переконання майже на рівні високих значень, то ця установка майже відсутня у даній групі респондентів, що дозволяє говорити про цілком адекватне самосприйняття себе, своїх якостей та моделей поведінки.

За шкалами «Повинність щодо себе» та «Фрустраційна толерантність» у досліджуваних групах підлітків вірогідних розбіжностей не було виявлено, що говорить про рівнозначну представленість даних ірраціональних переконань як у хлопців, так й у дівчат підліткового віку. Для обох статей однаковою мірою властиві надмірні вимоги до своєї особистості, що інколи спонукає підлітків до розвитку не впевненості у собі, своїй зовнішності та відсутності достатньої стресостійкості.

Таким, чином нами було проведене емпіричне дослідження ірраціональних переконань у групах підлітків, котрі були розподілені за статтю. Отримані результати,

дозволяють говорити, що хлопці підліткового віку висувують до себе високі вимоги, опікуються проблеми власного авторитету серед навколишніх й потребують від них таких же досягнень. Окреслені дані демонструють схильність хлопців-підлітків до пошуку друзів, котрі будуть відповідати їх особистим стандартам поведінки та матимуть найбільш придатні, на їх думку, риси, якими повинен володіти справжній чоловік. Вони цінують в людях сильні й вольові якості, адекватне сприйняття ситуації та готовність долати виклики. Щодо групи дівчат підліткового віку, то їм характерні схильності до катастрофізації подій, які вони оцінюють як негативні, часто вдаються до паніки та емоційно переживають ці події. Дівчата висувують високі вимоги до навколишніх, вважаючи, що всі повинні відповідати їх уявленням та ідеалам, які вони найбільше цінують у собі.

Проведене дослідження не є вичерпним та потребує подальших емпіричних розвідок з розширенням емпіричної бази дослідження та залучення додаткових психодіагностичних інструментів, котрі дозволять більш змістовно вивчити ірраціональні переконання в осіб підліткового віку, які ми вважаємо, здатні їх призвести до агресивних форм комунікації та поведінки.

Список використаних джерел

1. Ігумнова О., Михайлов А. Когнітивно-поведінкова терапія як метод корекції самоушкоджень підлітків. *Науковий журнал «Психологічні травелогі»*. 2021. №1. С.99-114.
2. Dryden W. Overcoming Anger: When Anger Helps And When It Hurts. Hachette UK, 2021. 102 p.
3. Kabasakal E., Emiroğlu O.N. Determining the relationships between adolescent subjective well-being, self-efficacy, social acceptance level, and irrational beliefs in adolescents. *Journal of Psychiatric Nursing*. 2020. №11(4). P.315-322.